

Właściwości farmakologiczne kwasu walproinowego

Pharmacological properties of valproic acid

DAGMARA MIROWSKA, ANDRZEJ CZŁONKOWSKI

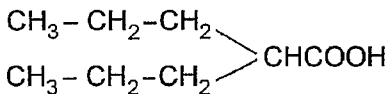
Z Katedry i Zakładu Farmakologii Doświadczalnej
i Klinicznej Akademii Medycznej w Warszawie

STRESZCZENIE. W pracy przypomniano podstawowe właściwości farmakodynamiczne i farmakokinetyczne, zasady stosowania, działania niepożądane oraz interakcje kwasu walproinowego (red.).

SUMMARY. Basic pharmacodynamic and pharmacokinetic properties of valproic acid are overviewed in the paper, as well as the principles of VPA administration, side effects, and interactions (Ed.).

Słowa kluczowe: kwas walproinowy / farmakologia
Key words: valproic acid /pharmacology

Kwas walproinowy (kwas 2-propylenopentanowy, 2-propylenowalerianowy) jest analogiem kwasu tłuszczowego z końcową grupą karboksylową.

Jego działanie zostało odkryte przypadkowo w trakcie badań nad substancjami o potencjalnych właściwościach przeciwdrgawkowych, w których kwas walproinowy był wykorzystywany jako rozpuszczalnik. Wyniki doświadczeń wskazywały, że wszystkie te związki chemiczne mają aktywność przeciwdrgawkową – wysnuto więc wniosek, że odpowiedzialny za nią był stosowany rozpuszczalnik [8].

W Europie pierwsze badania kliniczne kwasu walproinowego przeprowadzono w 1964 r. W 1967 r. został zarejestrowany we Francji, a w Stanach Zjednoczonych w 1978 r. Kolejne, po formach tabletkowanych, postacie farmaceutyczne leku pojawiały się stopniowo, jak np. przeznaczony specjalnie

dla dzieci proszek do przygotowania roztworów musujących, czy substancja do wstrzyknięć dożylnych [8].

Oprócz kwasu walproinowego wykorzystuje się również jego sól sodową i magnezową, które w porównaniu ze związkiem wyjściowym są znacznie lepiej rozpuszczalne w wodzie, co ułatwia ich stosowanie. Wszystkie te trzy związki mają zbliżony efekt terapeutyczny w podobnych dawkach, ale zawsze należy zachować ostrożność przy zamianie preparatu [2, 16].

Kwas walproinowy wykazuje szerokie spektrum działania przeciwdrgawkowego, zarówno w doświadczalnych modelach zwierzęcych, jak i u ludzi.

Indeks terapeutyczny (4-8) jest porównywalny do fenytoiny, karbamazepiny czy fenobarbitalu [8]. Początkowo wykorzystywano tylko właściwości przeciwdrgawkowe kwasu walproinowego. Ostatnie lata wykazały jednak jego rolę w leczeniu migreny i innych typów bólów głowy oraz w zaburzeniach psychicznych, zwłaszcza w chorobie afektywnej dwubiegunowej (omówione w innych artykułach tego suplementu).

MECHANIZM DZIAŁANIA

Mechanizm działania kwasu walproinowego i jego pochodnych nie został jak dotąd jednoznacznie wyjaśniony, uważa się, że jest on wielokierunkowy [12]. W wysokich dawkach związek ten hamuje aktywność dehydrogenazy semialdehydu sukcyńlowego (transaminazy GABA) – enzymu zaangażowanego w metabolizm kwasu gamma-aminomasłowego (GABA). GABA należy do grupy aminokwasów hamujących przekazywanie synaptyczne i wyładowania neuronalne w ośrodkowym układzie nerwowym (o.u.n.) [8]. Osłabione przekazywanie GABA-ergiczne może odgrywać znaczącą rolę w patogenezie niektórych postaci padaczki. W związku z tym hamowanie aktywności głównego enzymu degradującego GABA zwiększa stężenie GABA w o.u.n., co sprzyja wyciszeniu spontanicznej aktywności elektrycznej neuronów odpowiedzialnej najprawdopodobniej za wystąpienie napadów drgawkowych [10]. Dodatkowo *in vivo* zaobserwowano nasilenie aktywności dekarboksylazy kwasu glutaminowego – kluczowego enzymu biorącego udział w syntezie GABA, co wiąże się ze zwiększeniem wyładowań w neuronach GABA-ergicznych [18].

Szlaki syntezy i metabolizmu GABA zostały przedstawione na rysunku 1.

Poza tym kwas walproinowy poprzez oddziaływanie na kanały sodowe i wapniowe reguluje przewodnictwo jonowe. Wykazuje także hamujący wpływ na wzgórzowo-korowe krążenie impulsów nerwowych, co obniża pobudliwość neuronów korowych i hipokampalnych (wydłuża czas refrakcji i zmniejsza liczbę wyładowań neuronalnych w o.u.n.) [12, 18]. W badaniach na mózgach zwierzęcych kwas walproinowy wykazuje także wielostopniowe bezpośrednie działanie hamujące na receptory NMDA zaangażowane w aktywację o.u.n. [18].

FARMAKOKINETYKA

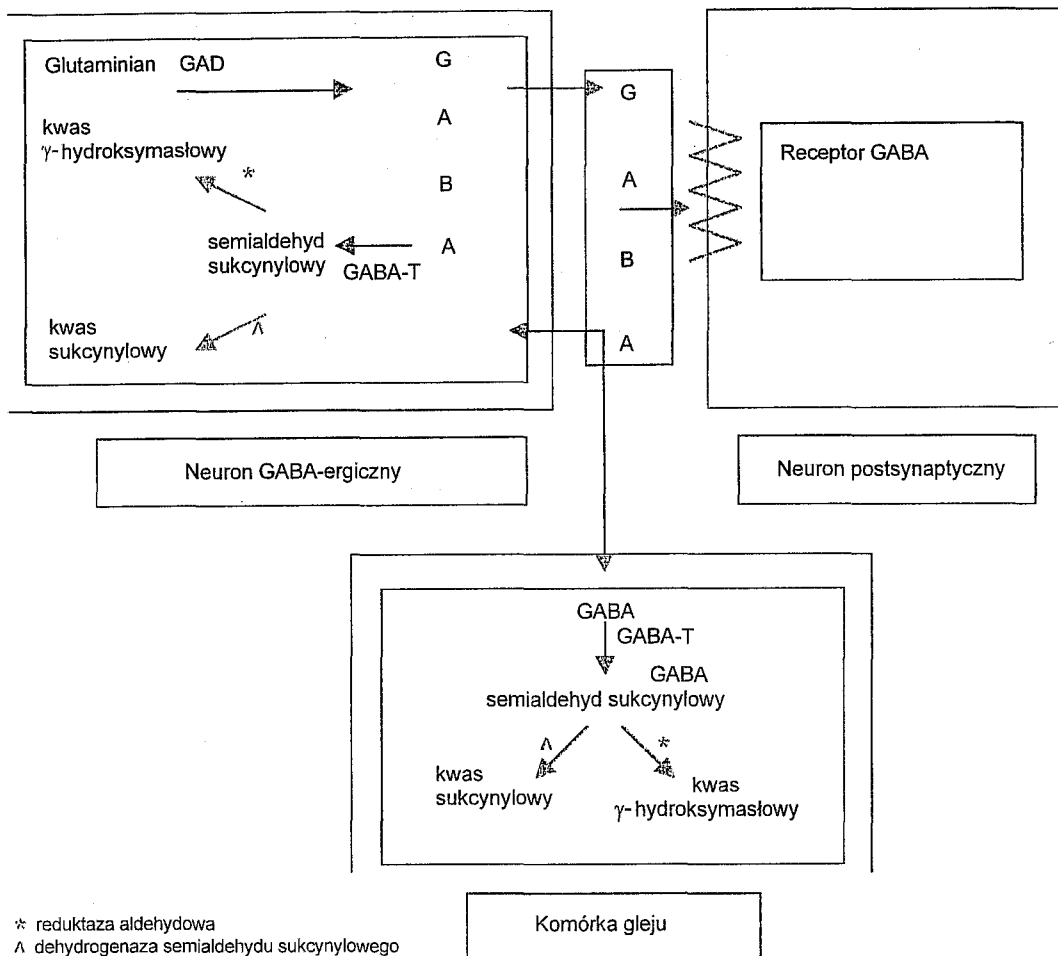
Chociaż kwas walproinowy i jego sole po podaniu doustnym są szybko i całkowicie

wchłaniane z przewodu pokarmowego, rozwinięcie jego pełnej aktywności przeciwdrgawkowej wymaga dłuższego czasu [17].

Spożycie pokarmu nie zmienia stopnia absorpcji, ale zwalnia ten proces [13]. Postać leku może wpływać na szybkość jego wchłaniania, ale w prawidłowo prowadzonej terapii długotrwałej, jest to mało istotne klinicznie. Jednocześnie badania wykazały, że niezależnie od drogi podawania walproinianu, osiągnięte stężenie minimalne (C_{min}), podobnie jak i maksymalne (C_{max}), we krwi jest równe dla identycznych dawek. Takie samo C_{max} i C_{min} uzyskuje się zarówno po jednorazowym, jak i przewlekłym stosowaniu leku [15].

Czas niezbędny do osiągnięcia stężenia maksymalnego we krwi (T_{max}) dla form doustnych to ok. 1 godz. od rozpoczęcia infuzji, podczas gdy w przypadku postaci doustnych waha się w granicach od 1 do 4 godz., dla preparatów złożonych: 3–8 godz. [17]. Stopień wiązania kwasu walproinowego z białkami osocza zależy od jego zawartości w surowicy krwi i wynosi ok. 90–95% przy stężeniu 50 $\mu\text{g/ml}$, obniżając się do 80–85% przy 100 $\mu\text{g/ml}$ [13]. Stężenie w płynie mózgowo-rdzeniowym jest równe ilości leku niezwiązanego z białkami osocza (ok. 10%) [15]. Jego biodostępność (F) jest bardzo wysoka i osiąga nawet 100%. Okres półtrwania ($T_{0,5}$) wynosi 12–16 godzin, ale może być krótszy u chorych przyjmujących równocześnie inne leki przeciwpadaczkowe indukujące enzymy wątrobowe [17]. Sam kwas walproinowy nie wzmacnia ich aktywności [13] i w związku z tym nie zmienia stężenia doustnych środków antykoncepcyjnych, co ma szczególne znaczenie dla młodych kobiet chorych na padaczkę [21]. Za stężenie docelowe leku uznaje się wartość 40–100 $\mu\text{g/ml}$, ale monitorowanie jego poziomu w surowicy nie ma znaczenia klinicznego [16].

Kwas walproinowy jest metabolizowany w wątrobie, ok. 20–40% ulega sprzężaniu z kwasem glukuronowym pod wpływem enzymów mikrosomalnych: mitochondrialnej lub peroksysomalnej oksydazy. Wydalany jest przez nerki pod postacią dwóch głównych

Rysunek 1. Szlaki syntezy i metabolizmu GABA na podstawie Experimental studies and controlled clinical testing of valproate & vigabatrin, L. Gram [10].

metabolitów: kwasu 2-propylo-3-keto-pentanowego i kwasu 2-propylohydroksypentanowego. Inne metabolity to związki nierozpuszczalne. Zaledwie 2% leku jest wydalane z moczem w formie niezmienionej [17].

STOSOWANIE KWASU WALPROINOWEGO W SZCZEGÓLNYCH SYTUACJACH

Podeszły wiek

Stosowanie leku u osób starszych wymaga redukcji dawki. Jest to związane zarówno z osłabioną zdolnością do jego wydalania z or-

ganizmu, jak i ze zwiększoną frakcją wolnego leku w surowicy krwi obwodowej [15, 17].

Dzieci

Do 2 miesiąca życia dzieci mają znacznie obniżoną zdolność do eliminacji leku z organizmu, po pierwsze ze względu na upośledzony klirens (wynikający najprawdopodobniej z niedojrzałości układów enzymatycznych zaangażowanych w metabolizm walproinianu), po drugie w związku z zwiększoną objętością dystrybucji (częściowo uzależnioną od zmniejszonego wiązania leku z białkami osocza). Dzieci od 3 miesiąca do 10 roku życia

wykazują o 50% wyższy niż dorośli klirens w przeliczeniu na kilogram masy ciała. Powyżej 10 roku życia parametry farmakokinetyczne są takie same jak dla osób dorosłych [15].

Uszkodzenie nerek

Wydaje się, że generalnie w takich przypadkach nie jest wymagana modyfikacja dawki, jakkolwiek trzeba pamiętać, że frakcja walproinianu niezwiązanego z białkami może wzrastać w przebiegu mocznicy [17].

Uszkodzenie wątroby

Ze względu na zdolność do uszkodzania komórki wątrobowej, kwas walproinowy jest przeciwwskazany u osób z chorobą wątroby w wywiadzie. W skrajnych przypadkach i przy nie zachowaniu ostrożności może on doprowadzić do zgonu [17].

Ciąża i karmienie piersią

Kwas walproinowy należy do kategorii D, a więc leków o udowodnionym działaniu teratogennym. Jego stosowanie w ciągu pierwszych 6 tygodni ciąży zwiększa ryzyko wystąpienia wad cewy nerwowej, przede wszystkim rozszczepu kręgosłupa [9]. Ta wada pojawia się u 1–2% płodów matek przyjmujących walproinian [12]. Istnieje także prawdopodobieństwo innych uszkodzeń, np. układu sercowo-naczyniowego, części twarzowo-mózgowej czaszki [17], budowy i ilości palców oraz rozszczepu wargi i podniebienia [13]. W związku z tym, u kobiet leczonych walproinianem powinno się monitorować rozwój płodu, wykonując badania poziomu alfa-fetoproteiny i ocenę ultrasonograficzną w pierwszym trymestrze ciąży (zalecane między 16 a 18 tygodniem) [17].

Należy bardzo ostrożnie podejmować decyzję o stosowaniu walproinianu u kobiet karmiących, bo chociaż tylko niewielka jego ilość przenika do mleka matki (stosunek stężenia w mleku do stężenia w surowicy wynosi 0,03), to nie wiemy jaki wpływ mają nawet śladowe ilości leku na rozwój dziecka [17]. Udowodniono natomiast, że niemowlęta takie są w większym stopniu narażone na

wystąpienie trombocytopenii i anemii. Nieprawidłowości w obrazie krwi zwykle ustępują po zaprzestaniu karmienia piersią [13].

POTENCJALNE DZIAŁANIA NIEPOŻĄDANE

Schmidt na podstawie wyników 16 badań klinicznych obejmujących 1140 chorych stwierdził, że większość działań niepożądanych u dorosłych przyjmujących kwas walproinowy występuje we wczesnym okresie leczenia, ma nasilenie niewielkie do umiarkowanego i nie wymaga obniżenia dawki [20].

Przewód pokarmowy

W przebiegu leczenia kwasem walproinowym mogą pojawić się nudności, wymioty, bóle brzucha, biegunka, dyspepsja, zaparcia, anoreksja [15]. Częstość ich jest mniejsza przy stosowaniu postaci dojelitowych [5].

U około 11% chorych leczonych kwasem walproinowym obserwowano przemijający wzrost poziomu enzymów wątrobowych (fosfatazy alkalicznej i/lub aminotransferazy alaninowej i asparaginowej). Jest on z reguły bezobjawowy, zależny od dawki i ustępuje po jej obniżeniu lub odstawieniu leku [5].

Jednakże stosowanie kwasu walproinowego może być również przyczyną uszkodzenia komórki wątrobowej doprowadzającego w skrajnych przypadkach do zgonu. Częstość jego występowania szacowano początkowo na ok. 1 na 10 000 przypadków [6], po zweryfikowaniu grup ryzyka zmniejszyła się do 1 na 49 481 przypadków [7]. Powikłanie to najczęściej występuje w trakcie pierwszych 6 miesięcy od rozpoczęcia leczenia. Jego ryzyko jest statystycznie wyższe u dzieci poniżej 2 roku życia, szczególnie z genetycznie uwarunkowanymi zaburzeniami metabolicznymi, z organicznymi chorobami o.u.n. i w trakcie terapii skojarzonej padaczki. U pacjentów tych trzeba zachować szczególną ostrożność, tym bardziej, że objawy poprzedzające są często niecharakterystyczne: utrata kontroli napadów drgawkowych, złe samopoczucie, osłabienie, obrzęk twarzy, anoreksja, wymioty. Chorzy

powinni być obserwowani, a testy wątrobowe należy przeprowadzać przed rozpoczęciem terapii i w jej trakcie, szczególnie w ciągu pierwszych 6 miesięcy [13]. Warto zwrócić uwagę, że rozwój mało specyficznych objawów klinicznych bywa wcześniejszym i bardziej wartościowym sygnałem hepatotoksyczności związanej z działaniem kwasu walproinowego niż wyniki testów wątrobowych [5].

Wykazano, że walproinian może być przyczyną ostrego zapalenia trzustki, którego występowanie nie zależy od dawki, a może pojawić się tak w bardzo wczesnych okresach leczenia (3 miesiące), jak i po dłuższym czasie (4,5 roku) od jego rozpoczęcia. Uważa się co prawda, że nie ma potrzeby monitorowania poziomu amylazy w surowicy krwi, ale wystąpienie epizodu zapalenia trzustki jest przeciwwskazaniem do stosowania kwasu walproinowego [13].

Układ krwiotwórczy

Odnotowano epizody występowania trombocytopenii, anemii, leukopenii, neutropenii, eozynofilii, uszkodzenia czynników krzepnięcia krwi, a także upośledzenia funkcji krwiotwórczej szpiku kostnego [15, 18]. Choć z reguły są one bezobjawowe, zaleca się badanie krzepliwości i liczby płytek krwi przed leczeniem i okresowo podczas terapii.

Skóra i włosy

W trakcie terapii opisywano przypadki przemijającego lub nawet trwałego łysienia, bardzo rzadko epizody nadmiernego kręcenia włosów. Zmiany dotyczące włosów najczęściej występują w pierwszym półroczu leczenia, zwykle wycofują się samoistnie, bez konieczności zmniejszenia dawki [5].

Ośrodkowy układ nerwowy

W porównaniu z innymi lekami przeciwpadaczkowymi wykazuje mniej działań niepożądanych ze strony układu nerwowego. Jeden z najczęstszych objawów – to drżenie. Drobne drżenia rąk przypominające łagodne drżenie samoistne obserwowano u 1 do 5% badanych [3]. Kontrolę tego objawu można uzyskać

zmniejszając dawkę dobową kwasu walproinowego lub podając propranolol [5, 19]. Senność i ataksję stwierdzano u 1,4% pacjentów otrzymujących kwas walproinowy w monoterapii i u 14,4%, u których stosowano kwas walproinowy wraz z innymi lekami [20].

Ze względu na swój mechanizm działania walproinian wykazuje potencjalną zdolność do wywoływania depresji o.u.n., częściej występującą przy jego stosowaniu w terapii skojarzonej. Do zaburzeń psychicznych należy obniżenie nastroju z depresją włącznie, psychozy, agresja, nadreaktywność, zaburzenia zachowania [15].

Układ dokrewny

Nie jest jasne, czy zaburzenia hormonalne u kobiet z padaczką wynikają z samej choroby, czy są wywołane przez stosowane leki. Istnieją doniesienia o występowaniu u pacjentek przyjmujących kwas walproinowy szeregu zmian endokrynnych objawiających się m.in. zaburzeniami miesiączkowania, wtórnym brakiem miesiączki, powiększeniem gruczołów sutkowych, mlekotokiem, hiperandrogenizmem, hiperglikemią [13, 15]. Na początku lat dziewięćdziesiątych pojawiły się dane o występowaniu u kobiet leczonych walproinianem zespołu policystycznych jajników. W nowszych badaniach nie ustalono związku pomiędzy tym zaburzeniem a stosowaniem kwasu walproinowego [1].

Warto zaznaczyć, że w ostatnich latach coraz chętniej stosuje się formy kwasu walproinowego o przedłużonym działaniu. Zmniejszają one ryzyko wystąpienia działań niepożądanych, gdyż te same dawki terapeutyczne zapewniają bardziej wyrównane stężenie leku w surowicy krwi [4]. Jest to bardzo korzystne z punktu widzenia bezpieczeństwa, jak i skuteczności terapii.

WYBRANE INTERAKCJE KWASU WALPROINOWEGO

Wpływ kwasu walproinowego na inne leki

Kwas walproinowy może hamować metabolizm karbamazepiny lub wypierać ją

z miejsc wiązania z albuminami. Obserwano także wzrost poziomu metabolitu karbamazepiny – CBZ-E, który prawdopodobnie jest odpowiedzialny za niektóre działania niepożądane karbamazepiny [5].

Istotna klinicznie jest interakcja z lamotryginą. Kwas walproinowy wydłuża okres półtrwania lamotryginy i skłania do zmniejszenia jej dawki w trakcie terapii skojarzonej.

Kwas walproinowy powoduje także zwiększenie poziomu fenobarbitalu, wymagające redukcji stosowanej dawki walproinianu u ok. 80% chorych. Nasilenie tego zjawiska w dużym stopniu zależy od wyjściowego poziomu fenobarbitalu we krwi [14]. Uważa się, że u podłoża mechanizmu tej interakcji leży hamowanie metabolizmu fenobarbitalu poprzez zwiększenie średniego okresu jego półtrwania [11].

Kwas walproinowy ze względu na swoje silne wiązanie z białkami osocza wypiera z tych połączeń fenytoinę zwiększając jej wolne stężenie we krwi, jest on także uważany za słaby inhibitor metabolizmu fenytoiny. Powoduje to niewielki i przejściowy wzrost aktywności farmakologicznej i/lub toksycznej fenytoiny, nie wymaga jednak zwykle zmiany jej dawki [14].

Hamuje on także metabolizm etosuksymidu, co wymaga monitorowania poziomu obu leków w surowicy krwi [15].

Zarówno metabolizm diazepam, jak i jego wiązanie z białkami osocza są upośledzone przy jednoczesnym podawaniu kwasu walproinowego. Ma to znaczenie kliniczne, ponieważ terapia taka znajduje zastosowanie w przypadku drgawek z towarzyszącą spastycznością i niepokojem [11].

Wpływ wybranych leków na poziom kwasu walproinowego

Jednoczesne podawanie aspiryny i kwasu walproinowego powoduje zwolnienie jego metabolizmu, zmniejsza wiązanie z białkami osocza, osłabia klirens, co doprowadza do wzrostu jego wolnej frakcji w surowicy krwi [11, 15].

Terapia skojarzona felbamatem i kwasem walproinowym wymaga mniejszych dawek

walproinianu niż w monoterapii ze względu na osiągane wyższe jego stężenie maksymalne w surowicy krwi [15].

Biorąc pod uwagę właściwości farmakologiczne i skuteczność, kwas walproinowy uważany jest za jeden z podstawowych leków pierwszego rzutu w terapii padaczki [4]. Nadal prowadzi się jednak badania, które umożliwiłyby rozszerzenie zakresu wskazań do jego stosowania. W 1997 r. kwas walproinowy zarejestrowano w Stanach Zjednoczonych jako preparat do profilaktyki migreny, którego skuteczność udowodniono w badaniach klinicznych. Został on również dopuszczony do leczenia i profilaktyki epizodów manii w przebiegu choroby afektywnej dwubiegunowej [17], także w Polsce.

PIŚMIENNICTWO

1. Bauer J, Jarre A, Klingmuller D, Elger CE. Polycystic ovary syndrome in patients with focal epilepsy: a study in 93 women. *Epilepsy Res* 2000; 41: 163–7.
2. British National Formulary, British Medical Association & Royal Pharmaceutical Society of Great Britain. London: 2000: 474–6.
3. Covanis A, Gupta AK, Jeavons PM. Sodium valproate: monotherapy and polytherapy. *Epilepsia* 1982; 23: 693–720.
4. Członkowska A, Członkowski A. Leczenie w neurologii. Kompendium. Warszawa: PWN; 1997.
5. Davis R, Peters DH, McTavish D. Valproic acid. A reappraisal of its pharmacological properties and clinical efficacy in epilepsy. *Drugs* 1994; 47: 332–72.
6. Dreifuss FE, Santilli N, Langer DH, Sweeney KP, Moline KA, Menander KB. Valproic acid hepatic fatalities: a retrospective review. *Neurology* 1987; 37: 379–85.
7. Dreifuss FE, Langer DH, Moline KA, Maxwell JE. Valproic acid hepatic fatalities. II US experience since 1984. *Neurology* 1989; 39: 201–7.
8. Enna SJ, Coyle JT. Pharmacological management of neurological and psychiatric disorders. New York, NJ: The MacGraw – Hill Companies Inc; 1998.
9. Feely M. Drug treatment of epilepsy. *BMJ* 1999; 318: 106–9.

10. Gram L. Experimental studies and controlled clinical testing of valproate & vigabatrin. Praca doktorska. University Hvidovre Hospital 1988.
11. Griffin JP, D'Arcy PF. A manual of adverse drug interaction. Amsterdam: Elsevier Science BV; 1997.
12. Guberman A, Bruni J. Essentials of clinical epilepsy. Woburn, MA: Butterworth-Heinemann; 1999.
13. Martindale. The complete drug reference, red. Partiff K, i wsp. London: Pharmaceutical Press; 1999.
14. Patsalos PN, Duncan JS. Antiepileptic drugs. A review of clinically significant drug interactions. Drug safety 1993; 3: 156–84.
15. Physician's Desk Reference. Montvale, NJ: Medical Economics Company; 2000.
16. Przewodnik Farmakoterapii, red. Czarnecki A, Członkowski A, Janiec W, Jędrasik M, Szajewski J. Warszawa: PTFiNIL; 1995.
17. Rapoport A. Treatment of migraine headache with antiepileptic drugs. W: Pellock JM, red. Broadening the spectrum of clinical uses of antiepileptic drugs. The Royal Society of Medicine Press; 2000: 59–64.
18. Scheuer ML, Van Cott AC. Antiepileptic drugs. W: Rowland LP, red. Current neurologic drugs. Philadelphia PA: Current Medicine Inc; 1998: 25 (suppl 1): 44–9.
19. Scheyer RD, Cramer JA, Toftness BR, Mattson RH. Valproate-related tremor. Epilepsia 1989; 30: 639.
20. Schmidt D. Adverse effects of valproate. Epilepsia 1984; 25 (suppl 1): 44–9.
21. Shen DD, Levy RH. Valproate. W: Eadie MJ, Vajda FJE, red. Antiepileptic drugs pharmacology and therapeutics. Berlin: Springer-Verlag; 1999: 359–69.
22. Trimble MR. Women and epilepsy. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd; 1991.

*Adres: Dr Dagmara Mirowska,
Katedra i Zakład Farmakologii Doświadczalnej i Klinicznej Akademii Medycznej,
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa*